

NAJVAŽNIJI ZAKLJUCCI

Medu deset zemalja u svetu s najvećim brojem izbeglica po glavi stanovnika u 2004. godini nalaze se dve države našeg regiona: Bosna i Hercegovina i Srbija i Crna Gora. Svaki šesti stanovnik bivše SFRJ doživeo je situaciju izbeglištva ili internog raseljavanja. Taj odnos je dvostruko veći (33.54 %) kada se uzme u obzir samo stanovništvo regiona iz kojeg izbeglice potiču.

Rat u regionu doveo je do značajnih promena u etničkoj strukturi. Promene u Hrvatskoj su pre svega posledica opadanja broja Srba budući da je u međupopisnom periodu Hrvatska ostala siromašnija za 380 000 Srba ili oko 65% predratne srpske populacije. Na pitanja etnicke homogenizacije u Federaciji BiH i RS ne može se egzaktno odgovoriti jer posleratni popis stanovništva još nije urađen, ali se s velikom verovatnoćom može tvrditi da situacija u tim entitetima BiH nije znatno bolja. Što se Srbije tiče, etnička homogenizacija se pre svega odigrala u Vojvodini, severnoj srpskoj pokrajini i to kroz dolazak srpskih izbeglica iz Bosne i Hrvatske i, znatno manje, kroz opadanje broja pripadnika nacionalnih manjina, pre svega Hrvata i Madara. Posle deset godina nije mnogo verovatno da će procesi repatrijacije izbeglica i interno raseljenih lica dovesti do kakvog-takvog povratka predratne etnicke mešavine.

Trideset prvog januara 2005. godine ministri Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore su u Sarajevu potpisali *Deklaraciju o povratku izbeglica*. Tom deklaracijom su tri države potpisnice potvrdile spremnost da kreiraju odgovarajuće uslove za povratak, kao i da daju podršku onima koji su odlučili da ostanu u sadašnjoj zemlji domaćinu. Međunarodna zajednica, UNHCR, EU i OSCE pozvani su da pomognu vladama u traženju trajnih rešenja za izbeglice u našem regionu, kroz programe povratka ili integracije do kraja 2006. godine.

Ideju povratka različito prihvataju izbeglice koje su trenutno smeštene u različitim državama/entitetima. Najveća proporcija onih koji žele da se vrate u svoje predratne domove je među Bošnjacima koji trenutno žive na prostoru Federacije BiH. Znatno manje ispitanika voljnih da se vrate registrovano je na teritoriji Republike Srpske i Hrvatske. Otprilike 1/5 ispitanika još uvek nema formiranu definitivnu odluku o povratku/integraciji; oni verovatno predstavljaju najosetljiviji i najugroženiji deo izbeglicke populacije i ujedno ciljnu grupu ka kojoj bi trebalo usmeriti dalje programe i strategije za rešavanje izbeglickog pitanja.

Potencijalni povratnici izdvajaju elementarnu sigurnost, osnovnu socijalnu zaštitu i ekonomski prosperitet kao uslove čije bi ispunjenje u najvećoj meri

pozitivno uticalo na njihovu odluku o povratku u zemlju iz koje su izbegli. Manje-više isti uslovi pojavljuju se i kod odlucivanja o eventualnoj integraciji.

Oni koji su se vratili isticu da im je u donošenju te odluke presudan faktor bio povrat licne imovine u zemlji porekla, što ukazuje na to da bi trebalo pojacati napore vezane za rekonstrukciju oštocene imovine i povrat stanarskih prava i zaposednute imovine. Sledeci važan faktor je i zadovoljavajuci nivo licne i ekonomske sigurnosti porodice.

Ekonomska situacija u regionu je generalno jako loša. Bez obzira na neka ogranicenja vezana za uzorak, cinjenica da je 57% ispitanika obuhvacenih ovim istraživanjem ispod linije siromaštva dovoljan je razlog za zabrinutost. Kao što je i ocekivano, najbolja situacija je u Hrvatskoj, a najgora u RS gde je cak neverovatnih 82% ispod granice siromaštva. U siromaštvu "prednjace" povratnici u Republiku Srpsku od kojih je cak 85% siromašno. U trenutku kad je primetan opšti trend smanjenja klasicne humanitarne pomoci, ovi rezultati pokazuju da ne treba zanemariti potrebu za tim vidom podrške.

Sigurno je da je za proces povratka, pored kontinuiranog i dovoljnog angažmana međunarodne zajednice, neophodna iskrena privrženost lokalnih politickih autoriteta idejama multietnicnosti, gradanskog društva i poštovanja ljudskih prava. Utoliko više zabrinjava cinjenica da prosecan broj *kršenja ljudskih prava* u uzorku naših ispitanika iznosi preko 2.4. Glavne oblasti kršenja ljudskih prava identifikovane ovim istraživanjem poklapaju se s pojavama na koje ukazuju međunarodne i domace nevladine organizacije. Zaposedanje i uništavanje imovine, privodenje i hapšenje bez naloga, ponižavanje i mucenje nisu zaobišli ni jedno podrucje sa koga imamo priliv izbeglica, dok je doživljaj *diskriminacije na etnickoj osnovi* i danas prisutan u mnogim sferama društvenog i javnog života. Ugroženost prava izbeglica i povratnika veća je u odnosu na stanovništvo koje nije migriralo. Ove tendencije se uocavaju tokom rata, ali i u periodu nakon rata.

Poverenje svih kategorija ispitanika u državne strukture koje treba da obezbede zaštitu ljudskih prava je nisko, a efikasnost krivicno-pravnih mehanizma još niža. Štaviše, kao najčešći pocinoci kršenja ljudskih prava navode se upravo državni organi. Ova tema odnosa gradana i državnih institucija u zemljama u tranziciji zaslužuje dodatnu pažnju i posebno istraživanje.

Važnu grupu faktora o kojima neizostavno treba voditi racuna predstavljaju psihološki faktori. Rezultati pokazuju da postoje ozbiljne unutrašnje psihološke prepreke povratku izbeglica i pomirenju. Uocavaju se jasne i vrlo izražene razlike u doživljavanju zemlje porekla i zemlje izbeglištva kod povratnika i izbeglica koje se još uvek nisu vratile. Povratnici zemlju porekla doživljavaju kao svoju, izbeglice to osecaju za zemlju izbeglištva. Ovo upucuje na zakljucak da su *socio-psihološki faktori* veoma važni pri odluci o povratku ili integraciji.

Socijalna distanca među narodima regiona još je vrlo visoka i predstavlja ozbiljnu psihološku prepreku pomirenju. Između 10% i 25% ispitanika iskazuje ekstremnu distancu prema pripadnicima ostalih naroda, posebno onih s kojima su

bili u sukobu. Distanca je najizraženija među izbeglicama a najmanja među povratnicima. Ipak, bilo kao posledica primenjene metode ili kao rezultat stvarnih politickih promena, primetan je blagi trend smanjenja distance. Rezultati istraživanja nam pokazuju vezu između individualne psihopatologije i socijalne distance, što upućuje na zaključak da lececi individualnu patologiju delom lecimo i socijalnu.

O *psihološkom stanju* stanovništva u regionu možda najviše govori podatak da čak 29% ispitanika pije lekove za smirenje. Po najkonzervativnijim procenama između 35% i 36% izbeglica i raseljenih zadovoljava kriterijume za dijagnozu postraumatskog stresnog poremećaja. Opšta psihopatologija je znatno više zastupljena među migrantima nego među domicilnim stanovništvom.

Između povratnika i osoba koje se nisu odlucile za povratak postoje razlike, kako po doživljenom traumatskom iskustvu, tako i po opštem doživljaju vlastite kompetentnosti i kontrole nad životom.

Vrednost dobijenih podataka ogranicena je strukturom uzorka i oni se ne mogu smatrati reprezentativnim za opštu populaciju; naime zastupljenost izbeglica, a posebno povratnika u ukupnom uzorku našeg istraživanja višestruko je veća od njihove zastupljenosti u opštoj populaciji.

Cini se da složaj rezultata daje dosta jasnu sliku o *pravcima u kojima treba usmeriti programe za izbeglice*.

Psihosocijalni programi morali bi među prioritetima imati rad na aktivnom suočavanju sa posttraumatskim sekvelama, uspostavljanju internog lokusa kontrole, preuzimanju odgovornosti za vlastiti život i ostvarenje vlastitih potencijala, zatim na jačanju osećanja globalne kompetentnosti kroz pravljenje i ostvarivanje životnog plana koji se sastoji iz malih koraka i jasno operacionalizovanih ciljeva.

Programi ekonomskog osnaživanja, edukacije i dokvalifikacije važan su preduslov osposobljavanja za aktivno suočavanje sa životom u promenjenoj posleratnoj sredini i vremenu brzih promena i tranzicije.

Pilot istraživanje statusa ljudskih prava izbeglica i povratnika pokazuje da su ovakva istraživanja moguća i korisna. Primena upitnika o stanju ljudskih prava na reprezentativnijem uzorku ispitanika omogućila bi prikupljanje i sistematsko praćenje relevantnih podataka o kršenjima ljudskih prava ugroženih grupa u regionu. Nema sumnje da su izbeglice i povratnici populacija pod posebnim rizikom kojoj je i dalje potrebna posebna specijalizovana vaninstitucionalna pomoć u zaštiti i ostvarivanju prava kako u zemlji porekla, tako i u zemlji trenutnog boravišta.

Svi prethodni podaci ukazuju na to da je problem izbeglištva, a posebno repatrijacije, složen sigurnosno-politicki, socio-ekonomski, pravni i psihološki problem koji zahteva koordinisanu akciju na više polja. Kao što je potvrdilo iskustvo u regionu, parcijalni pokušaji vrlo retko mogu dati značajnije rezultate.

Nažalost, u trenutku kad su lokalni politički otpori povratku počeli da slabje i kad se otvorila mogućnost za bezbedan i održiv povratak, donatori, bez čije pomoći izbegli i raseljeni teško mogu sami rešavati svoj status, počeli su da se povlače iz regiona i obustavljaju pomoć povratku. Nadamo se da će ih rezultati ovog istraživanja navesti da ponovo razmotre svoje strateške odluke.